

**ANGEL ALLENDESALAZAR-EN
"BIBLIOTECA DEL BASCOFILO"
KATALOGOAREN MENDEURRENA**

Donostia, 1987-IV-24

Jose Antonio Arana Martija

Angel Allendesalazar lumotarraren *Biblioteca del Bascófilo* argitaratu zenetik ehun urte betetzen dira aurtien eta lehen euskal bibliografia sistematikoa denez, merezi du euskal Akademia honen bilera batetan aipamen bat egitea, bai burututako lanak baita ere bibliografoak berak, hogeitamar urteko bizitza laburrean, euskarari eta euskal kulturari eman zion bultzadagatik.

Lumotarra zela Angel Allendesalazar esan dut, eta hala da, Alegria jauregian jaio zenean, 1854.eko Irailaren 24an, Lumoko lurraldean kokaturik bait zegoen etxe hori, 1882an Allendesalazar berberaren eraginez Elizatea Gernikako uriarekin bateratu arte. Hogeitamar urtedun Madriden hil zenean, 1885.eko Martxoaren 18an, bere bizitzaren proiekturik haundiena buruturik zeukan, hots, bost mendetan zehar Elizate eta Uriaren tarteko auziak eta iskanbilak amaitutzat ematea. Elizatea eta Uria bat egin ondoren jaioko zen Gernika-Lumon beste euskal bibliografo aipagarri bat, Juan Allendesalazar Zaragoza (1882-1938), Angelen seme nagusia; lehenago Gernikan jaioa zen Juan Ruiz de Larrinaga Larrañaga frantziskotarra (1876-1954). Nahiz eta Gernikan jaio ez, bertan burutuko zuten beraien lanik garrantzitsuena Karmelo Etxegarai Korta, euskaltzain azpeitiarrak (1865-1925) eta Florencio Amador Carrandi gasteiztiarrak (1888-1963).

Sei seme-alabetatik laugarrena zen Angel, Manuel Maria Allendesalazar Loizaga-ren eta Angela Muñoz de Salazar Martorell-en ezkontzatik jaioa. Aita ere lumotarra zen eta Montefuerteko II Kondea, eta ama Parisen jaioa. Aitaren ama, Angelen amona Loizaga sendikoa zen eta familia honek Gernikan zeukan liburutegi ederra hurbil zeukan gure bibliografoak. Gero Madriden aitaren partekoek zeukatena ere baliagarri izan zuen bere lanak burutzeko.

Gazte zelarik jo zuen Madridera Angelek, Zuzenbide karrera estudiantzera, 1874an hogeitazirekin bukatu zuena hain zuzen. Ordurako hasia zen euskal bibliografiaren fitxak betetzen eta lan honetan jarraitu zuen

Filosofia eta Letren karrera egiten ari zen bitartean. 1878an bukatu zuen bigarren karrera hori, Doktoratu mailarako lan bat aurkeztuz urte berean: “Carácter general de la literatura vasca”, *Euskalerrriaren Alde* aldizkarian 1915ean argitaratua. Madrideko Academia de Legislación y Jurisprudencia delakoaren kidea zen, eta geroago Buruordea ere bai, eta sarrera gisako hitzaldian gai hau erabili zuen, hots, “La codificación civil y las legislaciones forales”, Iruñeko *Revista Euskarak* 1878an argitaratua eta hamar urte geroago Manterolaren *Euskal Erriak* 1888an berrargitaratua. Kontutan izan dezagun legeen kodifikazioaren garaia zela orduan. Zuzenbide arlo honetan esan beharko dugu Diputatuen Kongresuan Idazkari izan zela gure bibliografoa eta Letren arloan Madrideko Unibertsitatean Geografia eta Historia saileko katedraduna. Angel Allendesalazaren lan erroldan honako hauek gehitu behar dira:

Bascófilo debe escribirse con B y no con V, EE, 1881, III, 1-8.

Carta a Julian Apraiz sobre la ortografía vasca B-V, Revista “Euskara”, 1881, IV, 142-152.

Ercilla era bizcaino, EE, 1881, III, 53-58, hau ere Julian Apraiz jaunari zuzendutako gutuna delarik, urte berean “Boletín Histórico” aldizkariak ere eman zuena.

El dualismo de la legislación civil de Bizcaya, Revista de Legislación.

Urte hauetan bere jaioterriari zegokion arazo batekin zebilen ardurata gure bibliografoa, aipatutako Lumo Elizatea eta Gernika Uria bateratzearekin, hain zuzen. La Habanako Carmen Zaragoza Aillon neska gaztearekin ezkondu berria zen, arazo honetan buru belarri sartu zenean. Azkenean, 1881.eko Abenduaren 20an lortu zuen Madrideko Diputatuen Kongresuak zera erabakitzea: Gernika eta Lumo bat egitea, bakoitzak lehendik zegokion legeria mantenduz, hots, Gernikak Kode Zibil orokorra eta Lumok, Elizatea izatetik zekarren Bizkaiko Forua. 1882.eko Urtarrilaren 8an jarri zen indarrean bateratze lege hau.

Hiru urte geroago hil zen Angel Allendesalazar Madriden, 1885.eko Martxoaren 18an. Gorpua Gernikara ekarria izan zen trenez eta 23an hiletak egin ondoren Saraspeko kanposantu zaharrean lurperatua. Eraikitzen ari ziren eskola berrietan errotulu handi bat jarri zuten zera esanez, euskaraz: “Il da aita emengoa, On Angel Allendesalazar”. Oroitgarri bat eraikitzekotan ere bazeuden ordukoak, baina asmoetan geratu zen proiektua. Dena den, gure bibliografoaren izena darama Gernikako kale batek: Junta Etxetik iparrerantz, Andra Maria Elizaren atzekaldetik doana, Lumo eta Gernikako muga bat markatuz. Junta Etxera heltzen den beste kaleak, Saraspeko plazatik datorrenak, Karmelo Etxegarai poligrafoaren izena darama, eta han duzue nire bizilekua eta zuon etxea.

BIBLIOTECA
DEL BASCOFILO

ENSAYO

DE UN

CATÁLOGO GENERAL SISTEMÁTICO Y CRÍTICO

DE LAS OBRAS REFERENTES Á LAS PROVINCIAS DE

VIZCAYA, GUIPÚZCOA, ÁLAVA Y NAVARRA

POR

D. ANGEL ALLENDE SALAZAR

OBRA PREMIADA POR LA BIBLIOTECA NACIONAL

EN EL CONCURSO PÚBLICO DE 1877

É IMPRESA Á EXPENSAS DEL ESTADO

MADRID

BIENFENIA Y CUNDEGOS DE MANUEL TELLO

IMPRESOR DE CÁMARA DE S. M.

Don Evaristo, S

1887

Zehaztatu gabe utzi dugu Allendesalazarren lanik handiena, kalera-tzetik ehun urte betetzen duen *Biblioteca del Bascófilo*, eta orain datorkio txanda.

Madridedeko Biblioteca Nacional delakoak urtero lan bat saritzeko dei bat egiten zuen eta 1877an sari hori irabazi zuena gure bibliografoarena izan zen. Hogeita hiru urte zituen orduan Allendesalazarrek eta Zuzenbide karrera jadanik bukatuta Filosofia eta Letretakoa amaitzera zihoan. Baina lumotarrak burututako euskal bibliografiaren katalogo hura argitaratu gabe geratu zen eta ez zuen egileak inprimatuta ikusi. Bera baino gazteagoa zen Manuel anaiak eraman zuen moldiztegira eta 2.027 fitxekin osatutako 488 orrialdedun liburua 1887an kaleratu zuen, orain dela ehun urte.

Hitzaurre luze bat dakar hasieran liburuak, 65 orrialdeduna. Bibliologia eta Bibliografia zer diren estudiatzen du egileak eta gero Espainiari eta Euskal Herriari dagozkion bibliografiak azaltzen ditu, azkenean bere liburuaren metodoa eta iturriak aipatzen dituelarik. Oso interesgarria da hitzaurre honetan Allendesalazar gazteak esaten digun guztia eta bibliografiari buruz ematen dizkigun iturriak. Lana burututa saria irabazi zue-nean karlistada amaitu berria zen eta une historiko horretan zertan zen euskal kulturaren bibliografia liburu honi esker jakin dezakegu.

Baina zeharka beste datu interesgarri batzu ere aipatzen ditu, euskararen historiarako baliagarriak. Bizkaiko administrazio publikoa euskalduntzea erabaki omen zuten Batzar Nagusiek Gernikan 1814.eko Irailaren 12an, enpleguak euskaldun izan beharra eskatuz. Berrogei urte geroago, 1856.eko Uztailaren 17an gauza berbera erabaki zutela Batzar Nagusiek diosku gure bibliografoak. Euskararen Katedra bat sortzea ere erabaki zen, Villabaso deputatuaren eraginez, 1876.eko Irailaren 29an, baina asmo hau ez zen burutu hamabi urte beranduago arte, gure Azkue izan zelarik katedradun 1888an, datorren urtean ehun urte betetzen direlarik.

Baina lehengo harira gure esanak lotuz, ikus dezagun zein zen euskal bibliografia sakabanatua Allendesalazarren lehen bibliografia sistematizatua agertu arte:

1. ABBADIE, ANTOINE: *Travaux récents sur la langue basque*, Paris, 1859.
2. ABBADIE, ANTOINE: *Bibliographie basque*, in Abbadie, Antoine eta Chaho, Jose Agustín: *Etudes grammaticales sur la langue euskarienne*, Paris, 1836, 28-50 orr.
3. ANTON RAMIREZ, BRAULIO: *Diccionario de Bibliografía Agronómica y de toda clase de escritos relacionados con la Agricultura*, Madrid, 1865.

4. ANTONIO, NICOLAS: *Bibliotheca Hispana nova*, Madrid, 1783-1788.
5. ANTONIO, NICOLAS: *Bibliotheca Hispana vetus*, Madrid, 1788.
6. BIBLIOTECA DE INSTRUCCIÓN Y CARIDAD: *Catálogo de la ...*, Bilbao, 1871.
7. BONAPARTE, LOUIS-LUCIEN: *Catalogue des ouvrages de linguistique européenne edités par la Prince...*, Londres, 1858.
8. BONAPARTE, LOUIS-LUCIEN: *Deuxième Catalogue des ouvrages destinés à faciliter l'étude comparative des langues européennes, edités par le Prince...*, Londres, 1862.
9. BONAPARTE, LOUIS-LUCIEN: *Remarques sur plusieurs assertions de M. A. Hovelacque concernant la langue basque accompagnée d'observations grammaticales et bibliographiques*, Londres 1876.
10. BRUNET, GUSTAVE: *Notice sur les proverbes basques recueilles par Arnauld Oihenart, et sur quelques autres travaux relatif à la langue euskarienne*, Paris, 1859.
11. BRUNET, GUSTAVE: *Lettre sur la bibliographie bordelaise*, Revue d'Aquitaine et du Languedoc, 1870, 610-613 oit.
12. BRUNET, JACQUES-CHARLES: *Manuel du Libraire eta de l'amateur de livres*, Paris, 1860-1865, 6 tomo, gehien bat seigarrena.
13. CHARENCEY, CHARLES: *De quelques travaux sur les basques*, Polybiblion, 1870, 56-60 oit.
14. *Ensayo para una colección de memorias de hombres célebres, prelados, escritores y sujetos notables en virtud y doctrina naturales de Guipuzcoa*, Florencia, 1870.
15. FERNÁNDEZ DE NAVARRETE, MARTIN: *Biblioteca marítima española*, Madrid, 1851-1852.
16. FORT, CARLOS-RAMÓN: *Memoria que, al inaugurarse el año académico de 1870 a 1871 en la Universidad libre de Vitoria, leyó el Rector y Catedrático de Derecho Dr. D. ...*, Vitoria, 1870.
17. FUENTE, JOSÉ JULIO DE LA: *Catálogo por orden alfabético de escritores vizcainos antiguos y modernos de que tengo noticia así de los que han publicado sus obras como de aquellos cuyas producciones permanecen inéditas*, in *Memoria acerca del estado del Instituto Vizcaino*, Bilbao, 1871.
18. GALLARDO, BARTOLOMÉ-JOSÉ: *Ensayo de una Biblioteca Española de libros raros y curiosos, formado con los apuntamientos de D..., coordinados y aumentados por D. M. R. Zarco del Valle y D. J. Sancho Rayón*, Madrid, 1863-1866.
19. HIDALGO, DIONISIO: *Diccionario General de Bibliografía Española*. Madrid, 1862-1872.
20. LAMOTHE, LEONCE DE : *Bibliographie (des livres imprimés à Bordeaux)* Comisión de Monuments Historiques de la Gironde, 1852, 1853, 1854, 1855.

21. LAPEYROUSE, PHILIP: *Notice des auteurs qui ont voyage dans les Pyrénées, et publié des ouvrages sur la botanique de ces montagnes*, in *Histoire abrégée des plantes des Pyrénées, et itinéraire des Botanistes dans ces montagnes* Toulouse, 1813.
22. LARRAMENDI, MANUEL DE: *Diccionario trilingüe del castellano, bascuence y latin*, San Sebastián, 1745. Bigarren argitalpena, San Sebastián 1853.
23. MICHAUD: *Bibliographie Universelle*, Paris, 1842.
24. MICHEL, FRANCISQUE: *Proverbes basques d'Oihenart précédé d'une introduction bibliographique*, Bordeaux, 1847.
25. MICHEL, FRANCISQUE: *Bibliographie basque*, in *Le Pays Basque...*, Paris, 1857.
26. MUÑOZ Y ROMERO, TOMÁS: *Diccionario bibliográfico-histórico de los antiguos reinos, provincias, ciudades, villas, iglesias y santuarios de España*, Madrid, 1858.
27. OETTINGER, EDOUARD-MARIE: *Bibliographie biographique universelle*, Bruxelas, 1866.
28. PIERQUIN DE GEMBOUX, CLAUDE-CHARLES: *Histoire littéraire, philologique et bibliographique des patois*, Paris, 1841.
29. PIERQUIN DE GEMBOUX, CLAUDE-CHARLES: *Bibliographie basque*, Evreux 1858.
30. RODRIGUEZ FERRER, MIGUEL: *Los vascongados: su país, su lengua y el Príncipe Bonaparte*, Madrid, 1873.
31. SOCIEDAD BILBAINA: *Catálogo por orden de materias de los libros que constituyen la Biblioteca de la...*, Bilbao, 1869.
32. SORALUCE Y ZUBIZARRETA, NICOLÁS: *Historia General de Guipúzcoa*, San Sebastián, Tomo II, Apéndice.
33. SORALUCE Y ZUBIZARRETA, NICOLÁS: *Más biografías y Catálogo de obras vasco-navarras*, Vitoria, 1871.
34. *Travaux du Prince Bonaparte*, Moniteur Universel, 1855, V. 20.
35. VINSON, JULIEN: *Coup d'oeil sur l'étude de la langue basque*, RLPHC, 1867, I, 381-405 ORT.
36. VINSON, JULIEN: *Les vieux livres basques*, in *Variétés euscariens VII*, Imparcial des Pyrénées, 1873.
37. VINSON, JULIEN: *Les premiers livres basques*, Revue de Linguistique 1875, VIII.
38. VINSON, JULIEN: *Essai sur la langue basque, par F. Ribary, traduit du hongrois, avec des notes complémentaires et suivi d'une notice bibliographique*, Paris, 1877.
39. WEBSTER, WENTWORTH: *Recent contributions to Basque Philology*, Academy, 1874.
40. ZABALA, JUAN MATEO: *Noticia de las obras bascongadas que han salido a luz después de las que cuenta el P. Larramendi*, San Sebastián, 1856.

Zerrenda honetan aipaturiko gehienak ezagutu zituen Allendesalazarrek eta bere liburuaren hitzaurrean iturri gisa azpimarratzen ditu. Kontutan har dezagun 1877. urtea baino lehen argitaratutakoak direla, urte horretan bukatu bait zuen Allendesalazarrek bere sarirako lana. Fitxagintzan jarraitu zuen gure bibliografoak, baina tamalez *Biblioteca del Bascófilo* delako liburua moldiztegirako prestatu zuenak ez zituen bertan geroztikako fitxak txertatu eta saria irabazi zuen lana zegoen zegoenean argitaratu zuen. Argitaratzaile hau Angelen anaia izan zen, Manuel Allendesalazar Muñoz de Salazar (1856-1923), gero Madrideko Alkatea, Ministraria eta Gobernuko Presidentea izango zena. Politikako arazoetan aditua bazen ere, ez zeukan, anaiak bezala, bibliografia eta kultura arazoetan horrenbesteko jakituririk, orain beste batzurekin gertatzen zaigun bezelaxe.

Biblioteca del Bascófilo prestatu ondoren (oraindik argitaratu gabea) fitxagintzan jarraitu zuen Angelek eta semeak dioskunez (Ikus Eusko Ikaskuntzak Oñatin antolatu zuen I Biltzarraren Kronika) Madrideko Biblioteca Nacional delakoak eratutako beste lehiaketa batetara beste bibliografiako lan bat aurkeztu zuen: *Escritores Bascongados. Ensayo de una recopilación de datos biográficos y bibliográficos referentes a los escritores de las provincias de Vizcaya, Guipuzcoa y Alava*. Ez zuen oraingoan saririk irabazi eta originala Juan de Dios de la Rada y Delgado jaunaren eskuetan galdu omen zen. Baina Juan Allendesalazar Zaragoza semeak aurkitu zituen aitak lana prestatzeko erabili zituen datuak. 1877tik 1885 arte Euskal Herriaren hegoaldean argitara emandako liburuen fitxak bete zituen Angelek, guztira berrehunetik gora zirelarik. Seguraski, berak eskuetan izandako liburuetatik aparte, bibliografia hauetan agertzen direnak ere fitxatuko zituen, epealdi horretan argitaratutakoak bait dira:

41. ALTADILL, JULIO: *Estudio bibliográfico. Primera imprenta y catálogo de obras editadas en Pamplona*, in *Certamen científico, literario y artístico en la Ciudad de Pamplona*, Pamplona, 1884, 21-96 orr.
42. ARZAC, ANTONIO: *Euskal liburuak*, EE, 1884, XI, 61-62.
43. CAMPIÓN, ARTURO: *El anti-iberismo. Notas*, Revista Euskara, 1878, I, 231-237.
44. *Les traductions (basques) de l'imitation*, Revue des Bibliophiles, 1880, 197-202.
45. VINSON, JULIEN: *Variétés de bibliographie basque*, Revue des Bibliophiles, 1879, 1880, 1881.
46. VINSON, JULIEN: *Notice bibliographique sur la littérature populaire basque*, Revue de Linguistique, 1882, 321-326.
47. VINSON, JULIEN: *Notice bibliographique sur le folklore basque*, Paris, 1884.
48. VINSON, JULIEN: *Les études basques de 1883-1884*. Revue de Linguistique, 1884, 246-258.
49. WEBSTER, WENTWORTH: *Books on the basques*, Academy, 1882.

Angel Allendesalazar hil ondoren, baina liburua kaleratu orduko honako lan hauek agertu ziren, liburuan agertzeko baliagarriak:

50. ETXEGARAI, KARMELO: *Bibliografía euscara. Ensayo de un catálogo de obras bascongadas*, EE, 1886.
51. VINSON, JULIEN: *Bibliographie du folklore basque*, BSB, 1885, VI.
52. WEBSTER, WENTWORTH: *Trabajos extranjeros sobre el bascuence publicados en 1884*, EE, 1885.

Beraz, ikusi dugunez, *Biblioteca del Bascófilo* lana burutzeko garairako inprimatuak ziren euskal bibliografiatzko lanak sakabanatuak zeuden eta Allendesalazarrek gehienak bere liburuan bildu eta sistematizatu zituen. Bibliografietatik aparte, liburutegietan ere hainbat informazio lortu zuen, berak aipatzen dituen honako haueetan: Madrideko Biblioteca Nacional-a, Historiaren Academiarena, Archivo Historico Nacional-a, Escuela Superior de Diplomática, Jurisprudenciaren Academiarena, Simancas-ko Artxi-boa, Escorialeko Biblioteca, Diputazioetako Artxiboak, Gernikakoa bereziki, Bilbo eta Donostiako Udal Bibliotekak, hegoaldeko lau probintzietako Instituto Liburutegiak, Bilbo eta Gasteizko Elkarteetakoak, Bilboko Instrucción y Caridad zelakoaren Liburutegia, Gasteizko Ateneokoa, eta Gernikan Loizagarena, Gasteizen Mantelirena eta Madriden Allendesalazarrena. Iturriak franko izan zituen 2.027 fitxa betetzeko eta lehen bibliografia sistematizatua osatzeko orain duela ehun urte.

Liburuak tituluen arabera ematen dizkigu fitxak, alfabetaren ordenaz eratuta. Baina lagungarri gisa hiru aurkibide azaltzen dira lehen orrialdeetan: 1. Liburuaren egiturarena. 2. Gaika eratua. 3. Egileka eratua. Aurkibide toponimikoa bigarreanean kokatzen da. Orduko Bibliografia Hiztegiak erabiltzen zuten tankera berbera dauka Allendesalazarren egiturak. Julien Vinsonen 1891an bere izugarritzko *Essai d'une Bibliographie de la Langue Basque* kaleratu zuenean, tituluka barik kronologikoki eratu zuen bere lana eta sistema honek ere hiru aurkibide erantera behartu zuen Vinson jauna: gaiena, egile eta itzultzaileena, eta oharrena. Beraz, nahiz eta Vinsonen Allendesalazarren egitura kritikatu, ez zuen bide egokiagorik aurkitu hamalau urte geroago.

Lau urte barru, 1991an, Vinsonen Bibliografiaren mendeurrena ospatuko dugu, eta Azkueren *Euskal Izkinde*arena. Bonaparte Printzearen heriotzea ere orduan izango da gogoragarria. Baina oraingoz gogora dezagun Angel Allendesalazarren bibliografia, lehen lan sistematizatua delako, 1887an argitaratua baina hamar urte lehenago prestatua.